

SVOJ SVOME

Pisanje predgovora – skriveno *ja*

Julijana Matanović

Na Trešnjevačkom placu, među istonacrtanim drvenim butigama s odjećom, ribama i plastičnim posuđem, mjesecima stoji i jedna posvema im nepripadajuća. Obimom je manja, a izradom skromnija. Oni koji se razumiju u materijale, kažu da je, za razliku od ostalih izrađenih od tvrda drveta, ova složena od topole. Pred njom prolaznici rijetko zastaju, a prodavač, uposlenik na baš toj adresi, većinu radnog vremena provodi u obližnjoj montažnoj birtiji. On se nimalo ne zabrinjava da će mu jedan od izloženih proizvoda nestati, biti odnesen bez novčane nadoknade. Jednostavno rečeno, biti ukraden. A zašto bi on, koji satima opušteno rakijicu blaži kavicama, uopće o tome i razmišljao kad zna da se na njegovu poslovnom terenu ne nudi ništa za život potrebno. Prodaju se knjige.

Od prije nekoliko dana svijetla mala butiga je zatvorena. Na bočnoj strani, onoj prema istoku, crvenim je flomasterom napisano: “Ne provaljaj! Samo knjige!” Uskličnici su vidljivo podebljani.

Nakratko sam poželjela biti netko drugi. Htjela sam zaboraviti na pristojan odgoj po paragrafima austrougarskog priručnika, zanemariti riječi zakletve izgovorene kapetanu JNA u času primanja u pionire i zaboraviti sva obećanja dana biskupu pri sakramentu Krizme. Mrzila sam svoj kuka-vičluk koji onemogućuje realizaciju dopadljive mi zamisli. Došuljati se u oblačnoj noći i prekršiti zapovijed i savjet: “Ne provaljaj! Samo knjige!” I

obiti, u inat prodavaču, upravi tržnice i društvu uopće. Samo, i baš zbog knjiga. Već sam čula dijelove iz priče koja bi se ujutro razlila tezgama: Znete ona profesorica, vidjela sam ja nju kak gleda prema ovamo danima, rekla bi prva kumica; Znete ona uči studente, koji primjer, dodala bi druga; Zamislite, drage moje gospođe, čula sam da je dotična sve ispite pedagoške grupe položila s odličnim uspjehom, ubacila bi se teta iz vrtića prevrćući po novčaniku u potrazi za sitnih dvadeset kuna. Nezamislivo, skandalozno, neoprostivo, neviđeno – letjelo bi iznad crvenih suncobrana. Možda bi se neki kupac, čuvši priču, i dosjetio pravog razloga. Možda bi to bio onaj pisac koji petkom hodočasti placem u potrazi za nešpricanim agrumima ili umirovljeni glumac preplavljen nadom da će na nekom štandu omirisati raštiku koja širi okus rodnog mu kraja.

– Htjela je žena pokazati da i knjige još uvijek netko želi i da je zbog njih spreman usiviti vlastitu biografiju, prošaptat će jedan od njih dvojice, sasvim tiho, da mu nitko ne zamjeri i da ga nitko ne čuje. Možda će.

Da, priznajem, iz *dešpeta* upozorenju: “Ne provaljuj! Samo knjige!”, bila bih spremna prenočiti u Policijskoj upravi općine Trešnjevka. Zasigurno povelika žrtva u vremenu koje bi možda i razumjelo da se kriminalnim činom želi vratiti dostojanstvo, ali ne bi razumjelo da je netko spreman otvoriti policijski dosje samo u svrhu vraćanja ugleda knjizi. Vjerojatno mu žalopojke televizijskih urednika i ozbiljnih političara, zabrinutosti lijepih manekenki i profesora književnosti koji se žale na svoje ravnodušne studente, ne zvuče dovoljno uvjerljivo. Djeca ne čitaju, Hrvati ne čitaju, seljaci ne čitaju, pomorski kapetani ne čitaju, akademici ne čitaju, ne čitaju putnici u vlakovima, kontrolori u tramvajima, čistačice na trajektima, projektanti pametnih stanova, a ako i čitaju – čitaju toliko i toliko posto manje od stanovnika Sjevera, Zapada, Sjeveroistoka, pa čak i stanovnika zemalja regiona... brbljaju svakodnevno, nabrajaju, računaju, dijele i množe i usput ne primjećuju natpise poput: “Ne provaljuj! Samo knjige!” Da su barem i knjige u modi kao što je u modi i kuknjava o njihovoj nečitanoj sudbi. Kad već ne mogu provalu realizirati u zbilji, mogu je obaviti tekstom; mogu razvaliti skromni lokot, i nedopušteno uzeti barem jednu knjigu, onu koju sam namjeravala – na istom mjestu – kupiti prije dva mjeseca, ali prodavača nije bilo na radnom položaju. A upuštanje u potragu za njim na rezervni, birtijski nije mi bilo simpatično. Poželjela sam kupiti Kozarčevu *Slavonsku šumu*, onu u izdanju Školske knjige, lektirne džepne biblioteke, s popisa osnovnoškolske lektire, kakvu sam i sama nekada imala u svojoj mladenačkoj knjižnici; da poslije četiri desetljeća, iz istih rečenica i istog tiska pokušam

osjetiti čitateljsku nevinost i treptaj prvog čitanja. Jednostavno oživjeti vrijeme u kojem sam ćutila silnu tugu što nisam rođena ljevoruka pa da umjesto ručnih radova i *tučenja šauma* imam pravo, kao malo nespretnija djevojčica u obitelji, čitati, čitati i samo čitati. Ali da je bilo tako, zasigurno bih se u djetinjstvu osjećala još osamljenijom jer ne bih imala s kim dijeliti svoja čitateljska oduševljenja.

Iako je čitanje svojevrsno opredjeljenje na sekundarni život, čitanje, kao i pisanje, nema smisla bez ljudske komunikacije. A ona se mijenja kroz godine. Da se isprovocirati sredinom, našim stanjima, tuđim iskustvima, naknadno pročitanim i odslušanim pričama. Isto štivo je u odnosu na njegovo jučerašnje čitanje, danas izmijenjeno štivo. Za pet godina, ako nam je sada dvadeset, bit će popuno novo, a ako nam je pedeset – samo donekle novo. Uključi li se u našu osobnu biografiju i velika povijest, knjige pročitane prije njezina upletanja u izmijenjenim će okolnostima nuditi nova značenja. *Slavonska šuma* u šestom razredu osnovne, *Slavonska šuma* u gimnazijskim danima, *Slavonska šuma* na ispitu iz novije hrvatske književnosti, *Slavonska šuma* u jesen 1991. i *Slavonska šuma* danas, različite su šume i različite Slavonije. Iako će oni koji ne vide reći da se prosike oduvijek krče istim alatom. Književna interpretacija u godinama velike povijesti ne može ostati samo književnom, pogotovo ako *locus* teksta biva izjednačen s podatkom o mjestu rođenja preuzetim iz osobnog dokumenta onog koji tumači. Potreba da se naglasi to moje *ja*; *ja* vidim, *ja* čitam, *ja* uspoređujem, *ja* osjetim, snažnija je nego u vremenima mirnog čitanja. A i onaj koji je čitanje pojačane osobnosti – opravdane događajima koji nadrastaju život običnog pojedinca – dužan ocijeniti, spreman je, tom prigodom, pokazati veći stupanj tolerancije i zažmiriti na mjestima koja se upisanom emocionalnošću opiru znanstvenim propisima. Turobna sadašnjost (šire već shvaćena kao kalendar velike povijesti) oživljava napisanu priču i kroz analizu priče (fikcije) poseže za interpretacijom (razumijevanjem) zbilje. Literarne priče nam ne mogu spasiti život, ali ga čine uveliko podnošljivijima.

Proučavanje prometnica koje vode od stvarnosti prema književnom tekstu oduvijek je bilo u fokusu zanimanja najrazličitijih književnoteorijskih škola, međutim vožnja u suprotnom pravcu, rijetko je budila pažnju uže struke. Premda nije ni opasna, ni pogibeljna. Je li u zbilji ponovno onako kako je već naznačeno u literarnom štivu nastalom prije deset, pedeset ili dvije stotine godina, pitanje je koje redovito provocira. Ono je puno drskije naglašeno baš u trenucima kad se pred očima čitatelja odvija vrijeme vrijedno pamćenja.

*

Ulaziti i naslućivati razloge upisanoga ja u tekstu velikog učitelja i osobe koja u profesionalnom i ljudskom dijelu, budi poštovanje i ljubav, može predstavljati ili veliku hrabrost onoga koji otvara krhku temu, ili veliku drskost njegovu. Na kraju, može to biti i znak potrebe da se govorom o tekstu profesora progovori i o samom sebi. Jer, *ja*, kako zapisuje i pripovjedač *Proklete avlije*, je doista “teška reč, koja u očima onih pred kojima je kazana određuje naše mjesto, kobno i nepromjenljivo, često daleko ispred ili iza onoga što o sebi znamo, iznad naše volje i iznad naših snaga. Strašna reč koja nas, jednom izgovorena, zauvek vezuje i poistovećuje sa svim onim što smo zamislili i rekli i sa čim nikad nismo ni pomišljali da se poistovetimo, a u stvari smo, u sebi, već odavno jedno.”¹ Priznajem, hrabrosti ima malo, drskosti pak nimalo. Ostala je ponajviše potreba da se otkriju razlozi upisivanja osobnog u stručni tekst te da se ti razlozi pojasne podatkom o regiji upisanoj u Damjanovićev izvod iz knjige rođenih i podatkom o vremenu novog čitanja.

Stjepan Damjanović pojavljuje se kao priređivač djela slavonskih pisaca i to godine 1992. (*Izabrana djela Josipa i Ivana Kozarca*)², a 1997. godine samo romana *Đuka Begović* Ivana Kozarca³. Teme koje me zaokupljaju potaknute su brojnim pitanjima: je li znanost, na samom početku devedesetih godina prošloga stoljeća, mogla zadržati svoja odmjereni pravila i prići slavonskim literarnim temama zatvarajući oči pred, zlom opterećenom, zbiljom odavna ovjerenom povijesnom ponovljivošću; može li se, ako slutimo da je znanost pokleknula u vremenu, kroz samu stručnu interpretaciju slavonskih autora prepoznati trenutak čitanja (1992. kao godina velike povijesne buke, a potom i 1995., vrijeme smirivanja zla); postaje li interpretacija, sam tekst – u dobrom i lošem smislu – *žrtva* interpretatorovih zbiljskih zadanosti (rat i moja rodna Slavonija u njemu); imamo li kao osobe stručnoga oka pravo priznati posebne okolnosti i vjeru da je čovjek, ma koliku god veličinu bibliografijom potvrđivao i gdje god se tijelom našao, u vremenima nesklonom ljudskosti, prije svega ipak dužan svom zavičaju.

---

¹ Andrić, 1998: 121

² Kozarac, J. i Kozarac, I., 1992.

³ Kozarac, 1997.

Moja razmišljanja, osjećam potrebu to naglasiti, prije svega su narativne prirode, ne teže biti ni stručna, a još manje pedagoška.

Analizirajući psihološke novele Josipa Kozarca (*Mira Kodolićeva, Oprava, Donna Ines*) Stjepan Damjanović zapaža da se u njima “svaki čovjekov postupak promatra na zadane okolnosti, a to tada nije bila mala hrabrost.”⁴

Preuzimajući ključnu riječ iz Damjanovićeve tvrdnje, a radi se o imenici *hrabrost*, nastavljam upitom: Kolika je hrabrost bila potrebna da akademskom zajednicom ovjereni znanstvenik te 1992. napiše predgovorni tekst takve neprigušene emocije. Za nju ne traži oprost, a svoj tekst jasno tonira već prvom rečenicom: “Ono što ih nerazdvojno veže je – Slavonija: njihov zavičaj, njihova ljubav i tuga, njihova jedina velika književna.”⁵

I Damjanović osjeća dug prema zavičaju; i 1992. i pet godina poslije kada u ediciji slavonske Privlačice priprema mlađeg Kozarca. Međutim, zbog trenutka u kojem piše drugi tekst, a taj je trenutak povijesno lakši, priređivač djela utišava sentiment.

KAD GOVORI STIPA

Svoju pripremu rođaka Kozaraca, godine 1992, Damjanović naslovljava *Ne dirajte mi ravnicu*, prema tamburaškoj pjesmi koja je u jesen 1991. ujedinjavala visoko i nisko, okupirano i slobodno, odlazak i povratak, a predgovor *Đuki Begoviću*, 1997, jednostavno *Predgovor* (možda je to u skladu i sa zahtjevima biblioteke u čijem je Uredničkom vijeću). Ponovno dug zavičaju, slutim. Prvi predgovor potpisao je Stipo Damjanović, a drugi Stjepan Damjanović. Vjerujem da je prvi trebao biti Stipa. Netko neupućen, mogao bi pomisliti kako je riječ o dvojici autora, o dvojici Slavonaca i još k tome zaključiti, kao prilog svog znanstvenom napredovanju, kako je Stjepan prepisao osnovne tonove i točke Stipine interpretacije (pripadnost regiji, stilskom periodu, pitanje jezika) s tim da je preuzevši sržna mjesta analize *Ne dirajte mi ravnicu* u *Predgovoru* ušao u detaljniju interpretaciju romana *Đuka Begović*.

Krenimo od prvog predgovora. Stipo(a) ne odolijeva, naglašavam iznova, upisivanju vlastita ja.

⁴ Kozarac, J. I Kozarac, I., 1992: 8

Okolnosti i izvod iz knjige rođenih, ponovno iznova, daju mu dodatno pravo na to. Pravo na svoje ja ostvaruje i pozivanjem na Kozarčevu autobiografiju. Doziva one Kozarčeve iskaze koji mu koriste u analizi Kozarčeva djela, ali mu olakšavaju i u oslikavanju trenutka u kojem predgovor piše. Stoga mu je dragocjena Kozarčeva rečenica priznanja strasti prema vlastitim pričama, jer 1992. korisno je reći da Josipu Kozarcu nije na pameti bila samo književna slava nego i *dobro njegova naroda*.

Cijeli predgovor prilagođen je vremenu tjeskobe koja uznemiruje i čvrsti znanstveni jezik. Središnji citat u *Ne dirajte mi ravnicu* je iz “ne osobito cijenjene” pripovijetke *Proletarci* (ocjena *ne osobite* daje Damjanoviću za pravo da je ne uvrsti u izbor), ali su mu potrebne baš te Kozarčeve rečenice zbog vlastitog sada. Josipovo “A što da rečem o našoj domovini?... Prazno isticanje, lažno rodoljublje, bez čina. ...”, Stipo(a) nastavlja: “Što se tim riječima ima oduzeti u Hrvatskoj godine gospodnje 1992!”⁶

Sam kraj predgovora podcrtava jasno razloge pisanja o dvojici njih iz Krnjaša (Slavonija) i način pisanja (toplo o njoj) te neupitno nudi skicu za ucrtavanje veza između književnog teksta kao predložka i zbilje koja – ovisno o zatečenom stanju – propisuje interpretativni instrumentarij: “Ali pogledajte istočnu granicu hrvatstva: ratare se najteže pomicalo, oni su od pamtivijeka znali zajaukati dobronamjernima: ne dirajte nam ravnicu! Onako kako su to učinili u naše dane u Vukovaru, u Osijeku, u Vinkovcima... To dobronamjernima dovikuju i djela Josipa i Ivana Kozarca, ali ona poručuju i dobronamjernima: Prihvatite se ravnice.”⁷

KAD PIŠE STJEPAN

Drugi predgovor je razrađeniji, indikatori velikog povijesnog trenutka su izostali. Vrijeme čitanja može se, kad ne bi bilo upisano, odgonetnuti iz spominjanja Šovine interpretacije *Đuke Begovića*. Osjećajnost je zatajena. Ako je i razotkrijemo, ona pred nas izlazi potpomognuta postmodernističkom dosjetkom, kroz filter drugog pisca.

---

⁵ Isto, str. 5.

⁶ Isto, str. 6.

⁷ Isto, str. 14.

Najpoetičnijim mjestom analize držimo trenutak u kojem Stjepan poseže za stihom Vladimira Kovačiča, antologijskom poredbom zelene šume i katedrale. Pjesnik mu je *odskočna daska* vlastitoj rečenici: “Ta iz njezina su drveta ta kola i napravljena, a iz njezina su drveta sklopljene i sve šokačke škrinje!”⁸

Finitna rečenica je, kao i u slučaju prvog predgovora, konativna, ali s jasno upisanom ogralom: “I nije nikakva patetika ako se kaže da će tako biti dok bude onih koji se služe jezikom u kome je Kozarac stvarao.”⁹

Postoje vremena koja nam mijenjaju odnos prema nečijem tekstu. Ne možemo na isti način dva puta pročitati istu knjigu. To svi slutimo, znamo, prihvaćamo. Hrabriji, kao i uvijek, o tome govore dovoljno glasno. Ni onaj koji čita svoju vlastitu knjigu ne čita je, nakon što je prošlo *toliko i toliko mjeseci ili godina*, kao da ju je sam napisao. Tekst se godinama promijenio jer se promijenio i pisac sam. Postoje tako i vremena koja nas nagovaraju na promjenu pisanja. Kako se ona zovu, ne znam, ali tko na njih ima pravo, to znam. Svi; i srednjoškolci, i studenti, i naivni i stručni, i profesori i domaćice, i Stipo(a), Stjepan Damjanović. Sad kad sam došla do toga, odvažujem se da uz Kozarčevo *ja* i profesorovo *pravo na ja*, upišem i svoje *pravo na ja*. Ispovijedam se i optužujem. Kada mi je 1992. dano da napišem predgovor prvoj knjizi biblioteke *Slavonica*, (a za prvu od stotinu odabran je *Đuka Begović*), vidjela sam u tome idealnu priliku da i sama nešto učinim za svoj zavičaj. Pišući o Đuki, pisala sam o Slavoniji početkom rujna 1991. Nisam mogla odoljeti označavanju svoje priče u interpretaciju tuđeg literarnog teksta. Činila sam to plašeći se. A onda se pojavio Damjanovićev predgovor *Ne dirajte mi ravnicu*. I ja sam njime liječila svoje strahove pred strukom kojoj moj prenatlažen govor u prvom licu jednine nije bio, a ni ostao, simpatičan. Za razliku od profesora, ja sam – pribjegavajući naraciji – nastavila oslabljivati stručne analize. Nisam se poput njega, kad su se zbiljska vremena primirila, imala snage vratiti na propisom zacrtanu stazu. Ili nisam htjela, ili nisam mogla, ili... Vjerojatno zbog toga što još uvijek tražim svoj zavičaj i što još ne znam kojem sam zapravo dužna. Možda je tako, a možda i nije. Samo nikako svejedno nije. Kao što nije svejedno je li butiga na Trešnjevčkom placu izdjelana iz debla topole ili hrasta. Ako i je hrast, zasigurno slavonski nije. Slavonski je preponosan da bi dopustio da

⁸ Kozarac, 1997: 6

⁹ Isto, str. 9.

na njegovim daskama itko napiše: “Ne provaljuj! Samo knjige!” A da je kojim slučajem prodavač to i uspio na prevaru učiniti, hrast bi tekst prepravio u: “Ne dirajte mi u knjige!”

IZVORI

Andrić, I. (1998) *Prokleta avlija*, Konzor, Zagreb.

Kozarac, J., Kozarac, I. (1992) *Slavonijo zemljo plemenita*, Mladinska knjiga (biblioteka Biseri hrvatske književnosti), Zagreb.

Kozarac, I. (1997) *Đuka Begović*, Privlačica (biblioteka Croatica), Vinkovci.